

KARAAĞAÇ, Osman, "Nedensellik Bağlamında Gazâli ve David Hume'da Mucize", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, V/1, Haziran 2022, s. 121-129.

Makale Türü: Felsefe Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.1064379>

Geliş Tarihi / Received: 28 Ocak/ January 2022
Online Yayın: 26 Haziran 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Mart/March 2022
Published Online: 26 June 2022

Nedensellik Bağlamında Gazâli ve David Hume'da Mucize

Osman KARAAĞAÇ^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, ERZİNCAN.

* osman.karaagac@erzincan.edu.tr

+ORCID: 0000-0002-4942-3835

Öz- Tanrı'nın evrene müdahale edip etmediğiyle ilgili tartışma, Tanrı'nın varlığıyla ilgili tartışmanın doğal bir sonucudur. Tanrı'nın evrenle ilişkisi nasıldır? Geleneksel dönemlerde Tanrı'nın evrene müdahalesi mümkün olarak değerlendirilirken modern dönemlerde bilimsel verilere dayalı olarak evrenin işleyişinde birtakım yasaların olduğu tespit edilmiş, Tanrı'nın bu yasaların işleyişine müdahale edip edemeyeceği daha farklı bir şekilde tartışılmıştır. Gazâli'ye göre Allah dilediği zaman dilediği şekilde evrene müdahale edebilir. O, "bu 'O'nun yaratıcılığının ve hâkimiyetinin gereğidir" şeklinde bir yaklaşım benimsemektedir. Buna karşılık evrenin işleyişinde sıkı bir determinist anlayışa sahip olan David Hume, Tanrı istese de evrenin işleyişine müdahale edemeyeceğini, böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde bir düzenden bahsedilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu makalede şu amaçlanmaktadır: Mucizenin Tanrı'nın evrene müdahalesi anlamına gelip gelmediği, Tanrı'nın evrene müdahale etmesinin O'nun evreni yaratırken bir şeyleri eksik bıraktığı, bir şeylerin amaçlandığı gibi yolunda gitmediği durumlarda mucizenin devreye girdiğini ve bu durumun Tanrı için bir eksiklik olup olmadığını irdelemektir. Son zamanlarda batı düşünce dünyasında, evrende hâkim olan yasalardan dolayı evreni yaratıp bir kenara çekilmek zorunda bırakılan bir Tanrı inancı hâkim olmuştur. Bu durumda ya Tanrı'nın inkârını ya da O'nun figüratif bir varlık haline gelmesine sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler- Din Felsefesi, Mucize, Tanrı'nın Gücü, Evrendeki Yasalar.

Miracle in Imam Ghâzali and David Hume in the Context of Causality

Abstract- The debate about whether God intervenes in the universe is a natural consequence of the debate about God's existence. How is God's relationship with the universe? While God's intervention in the universe was considered possible in traditional periods, it has been determined that there are some laws in the functioning of the universe based on scientific data in modern periods, and whether God can interfere with the functioning of these laws has begun to be discussed in a different way. According to Ghazali, Allah can intervene in the universe whenever He wishes. He exhibits an approach that this is a requirement of his creativity and dominance. On the other hand, David Hume, who has a strict deterministic understanding of the functioning of the universe, states that God cannot interfere with the functioning of the universe even if he wants to, and that there can be no order in the event of such a situation. The purpose of this article is to examine whether every miracle is an intervention in the universe, whether God's intervention in the universe can be understood as whether he did something wrong while creating the universe or if something did not go well as intended, and whether this is a deficiency for God. Recently, in the world of Western thought, a belief in God, who created the universe and was forced to step aside due to the laws prevailing in the universe, has prevailed. In this case, it either causes the denial of God or causes Him to become a figurative being.

Keywords – Philosophy of Religion, Miracle, Power of God, Laws in the Universe.

Giriş

Kutsal kitaplarda birçok mucizevi olay anlatılmaktadır. Anlatılan olayların bir kısmı insani gerekçelerden dolayı küçük çaplı olaylar olarak, bir kısmı ise fizik kuralları devre dışı bırakarak gerçekleşen devâsâ olaylardır. Bu mucizeler kimi zaman inananlara yardım, kimi zaman da inananlara bir meydan okuma şeklinde gerçekleşmiştir. Tanrı inancı olan bir kimse mucizeyi Tanrı'nın bir yardımı olarak görmekte ve mucizenin yaratılmasının Tanrı açısından mümkün ve gerekli olduğunu düşünmektedir.

Mucizenin inkârı-farklı yaklaşımlar olmakla beraber- bir yönüyle Tanrı'nın varlığını ve gücünü sorgulamanın neticesidir. Mucize Tanrısal bir eylem olduğuna göre Tanrı'nın varlığını inkâr eden ateizm, Tanrı-evren bütünlüğünü savunan panteist ve panenteizm savunucularının ve âleme müdahale etmeyen aşkın bir Tanrı inancına sahip deistlerin mucizeyi kabul etmeleri beklenemez. Aydınlanma dönemi diye nitelendirilen dönemde ortaya atılan yaklaşımlardan biri de determinizmdir. Bu yaklaşıma göre evren, varoluşsal anlamda varoluş gerekçelerinin dışına çıkamayan ve birbirini zorlu bir şekilde destekleyen varlıklar kümesidir. Bu noktadan hareketle hiçbir varlık ontolojik yapısının dışında bir şekil alamaz ve başka türlü olamaz.

Evenin yapısı üzerinden mucizenin imkânı, tanrısal bir meydan okuma ve insanların güvenlik, yeme/içme ve sağlık konuları üzerinden mucizenin gerekliliği, tarihin bir döneminde gerçekleşmesi ve rivayetlere dayalı olması üzerinden güvenilirliğinin sorgulanması devam etmektedir. Bu çalışmada İslam düşünce geleneğinin önemli bir ismi olan Gazâlî(1058-1111) ve Batı düşünce geleneğinin önemli bir ismi olan David Hume'un(1711-1776) mucize konusundaki yaklaşımları değerlendirilecektir.

1.Mucize

Mucize, insanın bir benzerini yapmaktan aciz olduğu ilahî kudretin etkisiyle ortaya çıkan olağanüstü olaydır.¹ Arapçada aciz bırakan anlamına gelmekle beraber peygamber eliyle gerçekleşen sıradışı olay olarak ifade edilmektedir.² İngilizce de ise "miracle" kelimesiyle ifade edilen mucize, dini ya da din dışı olağanüstü olarak nitelendirilebilen her olay için kullanılır.³ Görüldüğü gibi Batı dünyasında anlaşıldığı haliyle mucize kavramı çok geniş bir kapsama sahiptir.

Beşerî ya da ilahî olsun fark etmeksizin bütün dinlerin kutsal metinlerinde mucizevi olaylara rastlamak mümkündür. Hindistan'da Buda olarak bilinen Siddhartha Guatama (MÖ. 563- 545) yaşamış olduğu aydınlanma olayı⁴ ve Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'ta anlatılan Hz. Musa'nın gerçekleştirdiği bazı olaylar(Değneğin yılan dönüşmesi, Mısır'dan Çıkış,62, Zehirli yemeğin etkisizleştirilmesi, Krallar,393, Kuru kemiklerin ete kemiğe bürünüp canlanması, Hezekiel 905) mucizelerden bazılarıdır. İncil'de ise Hz. İsa'nın yaptıklarından (Hz. İsa'nın doğumu, Matta, 1010, Hastalıkları iyileştirmesi, Matta,1013, Dört bin kişiyi doyurması, Matta 1028.Suyun şaraba dönüşmesi, Yuhanna,1126, Suyun üzerinde yürütmesi, Yuhanna,1132) bahsedilmektedir. Kur'an'da ise İslam peygamberi Hz. Muhammed'in göstermiş olduğu mucizeler (Aynın ikiye Yarılması, Kamer Suresi, 54/1-4, İsra (Gece yolculuğu) Olayı, İsra Suresi,17/1) anlatılmaktadır.

Geçmişte mucize kavramı ağırlıklı olarak içerisinde Tanrı'nın inayetinin bulunduğu dinî motifli olaylar için kullanılırken günümüzde sıradışı olan birçok olay mucize olarak tanımlanabilmektedir. Ölümcül bir kazadan sağ kurtulmak ya da ağır bir hastalık olan kanserin pençesinden kurtulmak kimilerine göre tamamen bir şans ya da tedavi sürecinin istenilen şekilde ilerlemesi olarak değerlendirilirken kimlerine göre ise bu tamamen Tanrı'nın bir ihsanıdır. Karşılaşılan gündelik olayların sıradışılığına dair R. F. Holand (1932/2023) şöyle hayali bir hikâye anlatmaktadır: Oyuncağı ile oynayan küçük bir çocuk arabasıyla oynarken tren raylarının bulunduğu noktaya gelir. Rayların üzerinden geçerken arabasının tekerleğini rayların arasına sıkıştırır. Çocuk arabasını kurtarmanın çabası içerisindeyken gelmekte olan trenin siren sesini duymaz. Bu arada çocuğunu aramaya çıkan anne, çocuğunun rayların üzerinde olduğunu ve trenin hızlı bir şekilde çocuğuna doğru gelmekte olduğunu görür. Bu noktada Tanrı'ya yalvarmaktan başka yapacak bir şeyi kalmamıştır. Nihayetinde makinist çocuğa çarpmadan tam zamanında treni durdurmayı başarır. Bu durum anne için tam bir mucizedir. Tanrı çocuğunu ona bağışlamıştır.⁵ Oysaki bu durum Holand'a göre sıradan bir durumdur. Holand'ın burada varmaya çalıştığı nokta şudur: Mucize diye nitelendirilen olaylar, insanların yaşamış oldukları sıradışı olayların neticesinde karşılaştıkları olağanüstü olarak nitelendirdikleri hallerdir. Oysaki ortada olağanüstü bir durum söz konusu değildir. Olayın kahramanı olan anne trenin bir makinist tarafından kontrol edildiğini ve treni durdurmanın makinist olduğunu bilseydi yaşadığı şeyin bir mucize olmadığını anlayacaktı. Ancak burada Holand'ın yanıldığı nokta trenin aniden durmasının mucize olarak değerlendirilip makinist tarafından durdurulmasının sıradan bir durum olarak ifade edilmesidir.

Her ne kar anlam genişlemesine uğramış olsa da mucize, en genel anlamıyla Tanrı'nın evrene müdahalesi olarak anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle Gazâlî, (1058-1111) sebep-sonuç bağlamında zincirin halkaları arasındaki ilişkinin zorunluluğunun olmadığını ifade ederek filozofların nedensellik noktasında hata ettiklerini ifade etmektedir. Diğer taraftan David Hume (1711-1776), evrenin işleyişinde bir takım yasaların var olduğunu ifade ederek yasaların hiçbir şartta bozulamayacağını, Tanrı istese de evrene müdahale edemez şeklinde bir yaklaşım ortaya koymuştur. Gaz'âlî'ye göre beşerî kudretin yapmaktan aciz olduğu ve yalnızca Allah'ın yaratabileceği her fiil mucizedir.⁶ Hume'a göre bir şeyin mucize olabilmesi için onun bir kez gerçekleşiyor olması lazımdır. Doğada tekrarı bulunan bir şey mucize olarak değerlendirilemez.⁷ Görüldüğü üzere Gazâlî ile Hume'un mucize kavramına yükledikleri anlam ve içerik birbirinden çok farklıdır.⁸

2. Mucizenin İmkânı

Mucize, ister küçük ölçekte isterse büyük ölçekte olsun eşyanın süregelen fonksiyonunun dışına çıkması ile gerçekleşir. Suyun şaraba dönüşmesi, parmak uçlarından su akması ontolojik bir başkalaşım ile mümkündür. Mucizenin imkânı ile alâkalı olarak yürütülen tartışmaların odağında işte bu eşyanın başka türlü olup olamayacağı yer almaktadır. Antik Yunan'da maddeci yaklaşımıyla bilinen Demokritos (M.Ö. 460-371) evrenin atomlarla dolu olduğunu ve tabiatta mekanik bir zorunluluğun hâkim olduğunu ifade etmiştir.⁹ Demokritos'un bu yaklaşımını benimseyenler eşyanın başka türlü

¹ İsmail Parlatır - Türk Dil Kurumu (ed.), *Türkçe sözlük* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu), VII,237.

² İbn Manzur, *Lisanu'l Arab* (Beyrut: Darussadr, 1955), VII/237.

³ Susan Maingay (ed.), *Longman Active Study Dictionary of English* (Harlow, Essex: Longman, 1995), 435.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 21.

⁵Michael L Peterson William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, *Akil ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar, (İstanbul: Küre Yayınları, 2012), 245.

⁶ Gazali, *İhya-i Ulum'id Din*, çev. Ahmet Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1991), 1/421.

⁷ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Münevver Özgen (Bursa: Biblos Yayınları, 2014), 142.

⁸ Ahmet Erhan Şekerci, *Gazzâlî ve David Hume'da Nedensellik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora, 2009), 189.

⁹ Özden H.Ömer & Elmalı Osman, *İlkçağ Felsefesi* (İstanbul: Bilge Yayınevi, 2017), 81.

olamayacağını dolayısıyla mucize diye nitelendirilen olayların gerçekleşmesinin mümkün olmadığını dile getirmişlerdir.

Sebep-sonuç ilişkisi mucizenin imkânı ile ilgili tartışılan en önemli noktadır. Sebep-sonuç ilişkisinin zorunluluğu kabul edildiğinde mucizenin inkârı, sebep sonuç ilişkisinin zorunlu olmadığı takdirde ise imkânı söz konusu olacaktır¹⁰. İşte Gazâlî'de buradan hareketle sebep ile sonuç arasındaki zorunlu bir sebep sonuç ilişkisi görmez. Zira her ikisi de ayrı ayrı şeylerdir. Birinin ispatlanması diğerini ispatlamadığı gibi, birinin nefyedilmesi yine diğerini nefyemez. Örneğin su, yapı itibarıyla susuzluk gidericidir. Susayan kişi su içerek susuzluğunu giderir. Ancak herhangi bir nedenden dolayı bir kimse aşırı derecede su içse bile susuzluğunu gideremeyebilir. Bu durum suyun susuzluk gidericilik vasfını ortadan kaldırmaz. Aynı şekilde bir çocuk için anne ve babanın birleşimine ihtiyaç vardır. Ancak her birleşimde çocuğun meydana gelmesi zorunlu değildir.¹¹

Görüldüğü üzere doğa yasaları gereği eşyanın doğasının dışına çıkamayacağına dair yaklaşıma Gazâlî, su ve sperm üzerinden cevap vermektedir. Suyun ve sperm görünüş halini bilen bir kimse suyun kaynarak buhar, donarak buz haline geldiğini, anne rahminde herhangi bir sperm ile birleşmeyen bir sperm kısa bir süre içerisinde öldüğünü, ancak yumurta ile birleşen sperm aşılandıktan sonra önce ete sonra da kemiğe dönüşmesi nesnelere başkalaşım yaşayabileceklerini göstermektedir.¹²

Gazâlî'ye göre bir şeyin yanında olmak onunla var olmayı zorunlu kılmaz. Şöyle ki, anadan doğma bir körün gözlerindeki perdeden dolayı gece ile gündüzün farkını bilmesi ve bu konuda herhangi bir kimseden bir şey işitmemiş olsa ve bir gün gündüz vakti gözleri ansızın açılrsa karşısındaki nesnelere görmesi kaçınılmazdır. Gece olup karanlık basınca görme kabiliyetini kaybeder. Bu durumda görme eylemine fâil neden olarak güneşin sebebiyet verdiğini düşünür. Oysaki güneş görme eylemini kolaylaştırmanın ötesinde bir güce sahip değildir. Güneşin kaybolması ile görme eylemi yok olmaz. Eğer güneşin kaybolması ile görme eylemi kabulmuş olsaydı o zaman görme kaybı için başka nedenler aranabilirdi.¹³

Gazâlî'nin varmak istediği nokta: Bir nesne ile hareket eyleminin yan yana gelmesi o nesneye fâil olma gücü vermez. Nesnelere sadece eylemlerin gerçekleştirme araçlarıdır. O nedenle "Nesne, başka türlü olamaz." düşüncesi doğru değildir. Bu noktadan hareketle filozofların İbrahim Peygamber'in (a.s.) ateşe atıldığında ya İbrahim Peygamberin yanmaz hale getirildiği ya da ateşin yakma özelliğinin kaldırıldığı yönündeki düşünceleri doğru değildir. Zira Allah dilediği takdirde ateşin yakma özelliğini gidermeden de yakmama eylemini gerçekleştirebilir.¹⁴

Gazâlî'ye göre Allah alışılagelen şeyleri değiştirebilir. Eğer bunu yapmayacak olsaydı o zaman bu olasılıkları insanların zihinlerinden çıkarır ve onları yaratmazdı. Bir şeyin Allah'ın takdirinde mümkün olması demek onu her daim yaratacağı anlamına gelmez. Ayrıca bir vakit yarattığı şeyi bir daha yaratmayacağı anlamına da gelmez. Dolayısıyla Allah'ın dilediği an dilediği şeyi yaratmasına ya da yaratmamasına bir engel olmadığı gibi bir mecburiyet de yoktur.¹⁵

Bir ateşin aynı anda iki farklı pamuğu yakması normal bir durumdur. Ancak pamuklardan birinin herhangi bir nedenden dolayı yanmaması

imkân dâhilindedir. Allah dilerse ateşe atılan peygamberini yakmayabilir. Bunu peygamberin bedenini yanmaz hale getirerek de ateşin yakma eyleminden uzaklaşması şeklinde de gerçekleştirebilir. Gazâlî'ye göre Allah'ın öyle garip halleri vardır ki insan bunu anlamaktan acizdir. Allah dilerse ölüyü de diriltilebilir, asayı da ejderhaya çevirebilir. Hiçbir şey iken canlanıp var olan bir hayvan, toprağın bitki bitirmesi, anne/babası onu yiyip sperma dönüştürmesi, sperm kana, kanın ete, etin vücuda dönüşmesi mümkün olarak görülmekte iken bütün bu süreçlerden daha önce geçmiş olan varlığın yeniden hayata dönmesi de başlangıçta olduğu gibi mümkündür. Ayrıca âsa da bir zamanlar canlı bir mekanizma idi ve yeniden canlanıp farklı bir mahiyet kazanabilir.¹⁶

Gazâlî, alışılmış olanı bozmak imkânsız olmadığını göstermek için güneş ve ateş örneğini vermektedir. Ateş, güneş ile aynı yapıdadır. Güneş ısıtma eylemini tedrici olarak zaman içerisinde gerçekleştiren ateş etkisini defaten gösterir. Allah dilerse güneşe ateş, ateşe güneş özelliği verebilir. Dolayısıyla eşya farklı bir mahiyet alabilir.¹⁷

İslam düşünce geleneğinde Gazâlî'nin Allah dilerse sebep-sonuç ilişkisini bozabilir yaklaşımına itiraz eden isimler olmuştur Bu isimlerden biri İbn Rüşd(1126-1198)'tür. O, âlemin katı bir sebep-sonuç ilişkisi (determinist anlayış) üzerine kurulduğunu iddia edenleri de -ki onların maksatları Allah'ın varlığını inkâr etmektir- 'Allah dilerse sebepleri devre dışı bırakabilir' diyen İslam âlimlerinin (Eş'ariler) yaklaşımlarını da reddetmiştir. Eğer sebep sonuç ilişkisinin katı bir zaruretle ya da tesadüfen gerçekleştiği düşünülürse, o zaman yapılan işlerde hiçbir hikmet aranması gerekir. Bu Allah'ın inayetini ve gerekli gördüğü anlarda müdahalesini ortadan kaldıracaktır. Zira zaruret Allah'ın varlığını anlamsızlaştırırken, tesadüflere dayalı oluşum ise Allah'ın inayetini anlaşılabilir hale getirecektir. İbn Rüşd, Eş'arilere göre, Allah dilerse nedensellik ilkesini ortadan kaldırabilir şeklindeki değerlendirmelerini kabul edilebilir bulmamaktadır. İbn Rüşd'e göre bu yaklaşım Allah'ın inayetini ortadan kaldırır. Eş'arilerin Allah dilerse sonuçları farklı şekillerde ortaya çıkarabilir. Örneğin Allah, dilerse pamuğu ateşe de suyla da yakabilir ve netice itibarıyla Allah'ın âleme koymuş olduğu yasalar zorunluluk arz etmez. İbn Rüşd'e göre böyle düşünüldüğü takdirde Allah'ın varlığına delil olarak gösterilen inayetin bir nedeninin olmadığı sonucuna varılır ki, bu sonuç bizi tesadüflere dayalı bir âlem anlayışına götürür.¹⁸

İbn Rüşd'e göre Allah inancı adına nedenselliğin inkâr edilmesi, Allah'ın fiillerinde hikmet aranmaması sonucunu doğurur. Çünkü hikmet, iki şeyin anlamlı bir şekilde bir araya gelmesidir. Nesnelere ya da olaylar arasındaki bağlantı bilinemez/görülemez ise o zaman eşyanın ve hadiselerin arkasındaki hikmetler görülemez/kavranamaz. Ona göre nedenselliğin inkârı iki önemli sonuç doğurur. Birincisi, âlemin şansı ve tesadüflere dayalı olarak meydana gelmesinin kabul edilebilir hâle gelmesidir. O zaman âlemin yapısı Allah'ın varlığı için delil olabilme vasfını kaybedecektir. Çünkü nedensiz bir şekilde meydana gelen şeylerde egemen olan şey, tesadüftür. Bu durum da Allah'a inananların savını daha güçlü kılar. Çünkü onların iddiasına göre âlemin var olma nedeni dört elementin bir araya gelmesidir. Eğer bugünkü şekilde değil de başka türlü bir birleşim olsaydı o zaman âlem bugünkü hâlden çok daha farklı bir şekilde olabilecekti. İkinci olarak ise, âlemin tesadüfen meydana gelme düşüncesi, her şeye gücü yeten, yaptığı her şeyi hikmetli olan bir Allah yerine, ne yapacağını bilmeyen ve yaptığı işlerde hiçbir hikmet

¹⁰ Fatih Topaloğlu, *Felsefi ve Teolojik Açıdan Mucize* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 93.

¹¹ Gazâlî, *Tehafüt ü Felasife*, çev. Bekir Karlıağa (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 159; Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), 145.

¹² Gazâlî, *Tehafüt ü Felasife*, 160-167.

¹³ Gazâlî, *Tehafüt ü Felasife*, 160.

¹⁴ Gazâlî, *Tehafüt ü Felasife*, 161.

¹⁵ Yaşar Türkben, *Richard Swinburne ve Gazâlî'de Mucize Problemi* (Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2008), 21.

¹⁶ Gazâlî, *Tehafüt ü Felasife*, 163.

¹⁷ Gazâlî, *Ehli İçin el-Maznûnu Bihî Alâ Gayri Ehlihî*, çev. Muammer Esen (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 75.

¹⁸ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri (Faslul-Makal El-Kesf an Minhaci'l-Edille)*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh, 2013), 215.

olmayan bir Allah inancı ortaya çıkacaktır. Bu nedenle İlahî hikmete dayalı sebep-sonuç ilişkisini kabul etmekten başka bir yol kalmamaktadır.¹⁹

Bir diğer isim ise Molla Sadrâ'dır (ö.1050/1641). O, olaya farklı bir zaviyeden bakarak mucize yetkin ve üstün bir seviyeye ulaşmış nefis vasıtasıyla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle mucize gösterecek insanın ilmi gücü, mütehayyilesi, vehim ve idrak gücünün çok gelişmiş olması gerekir. Hâsılı Molla Sadrâ'ya göre mucize ilahî sebeplilik yasaının bir ürünüdür. Yani mucize, onu gösterebilecek seviyede yetkin insani nefislerin mevcut olması durumunda Allah'ın izniyle meydana gelmektedir.²⁰

Mucizenin imkânı geleneksel dönemde Tanrı'nın gücü üzerinden değerlendirilmiş ve Tanrı'nın böyle bir müdahalesinin meydana getireceği sonuçlar tartışılmıştır. Aquinalı Thomas (1225-1274) mucizeyi, Tanrı'nın evrenin doğal düzenin dışına çıkarak sıra dışı bir eylem olarak değerlendirmektedir. Ancak Thomas, gerçekleştirilen her mucizenin evrenin olağan düzenini bozmadığını ifade etmektedir. Olağan dışılık olarak değerlendirilen durumlar insanın göz aşinalığından ve başka türlü olabileme ihtimalini bilememesinden kaynaklanmaktadır.²¹

Mucizenin kapsamı açısından bakıldığında İslam düşünce geleneği ile Hıristiyan düşünce geleneği arasında bir farklılığın olduğu görülmektedir. Hıristiyan düşünce geleneğinde herkes mucize yaşayabilir; bu durum peygamberlerle sınırlı değildir. İslam düşünce geleneğine bakıldığında ise mucizenin peygamberlerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Hatta peygamberlerin, peygamberlik öncesi dönemde yaşamış olduğu sıradışı durum dahi mucize olarak değil irhasat olarak değerlendirilmektedir.²² Peygamberlerin dışında birtakım insanların yaşamış olduğu sıradışı olaylar ise kerâmet olarak değerlendirilmektedir.²³

Mucize konusunda yeniçağda yapılan en güçlü itirazlardan birisi David Hume'a aittir. Âlemde bir mekanik yapının olduğunu ve bu yapının asla bozulamayacağını ifade eden Hume, mucize diye bir olayın tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmediğini ve bunun yoksulların ve üfürükçülerin uydurmalarından başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. O, bu konuda İnsanın "Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma" adlı eserinde iki farklı tanım yapmaktadır:

- Genel anlamda mucize, tabiat yasalarının bir ihlalidir.
- Özel anlamda mucize, Tanrı'nın isteği veya görünmez bazı güçlerin araya girmesi ile özel bir tabiat yasaının ihlalidir.²⁴

Hume "Din Üstüne" adlı eserinde Philo, Cleanthes ve Demea'nın üzerinden yürüttüğü tartışmada Tanrısal yakaşımına Cleanthes'in karşı tezleriyle karşı çıkmaktadır. Philo, Cleanthes'in dini konuları bilimsel deneye tabi tutma düşüncesinden rahatsız olmaktadır. Ayrıca deney üzerinden genellemelere gidilmesinin de yanlışlığını ortaya koymaktadır. Örneğin kan dolaşımı üzerinden genellemeye gidilemez çünkü insan, balık ve kurbağanın kan dolaşımı birbirinden farklılık arz eder. Bilimsel konularda bile ortak bir kanaat oluşmamışken bu yaklaşımın dini konulara uyarlanması doğru değildir.²⁵

Hume, bir taraftan evrende süregelen bir düzen, süreklilik ve zorunluluğun olmadığını dile getirirken öte taraftan nesnelere arasında

gözlemlenen ilişkilerin aynı sonucu verip vermeyeceğini kimsenin bilemeyeceğini ifade etmektedir. O, bu düşüncesini bilardo masasında dizili olan toplar ve bilardo sopası arasındaki ilişki üzerinden yürütür. O, aynı kişi tarafından aynı yere aynı şekilde dizilen ve aynı kişi tarafından aynı yerden ve aynı şekilde vurulan topların hareketlerinin hiçbir zaman birbirlerinin aynı olamayacağını iddia etmektedir. Hume'un bu yaklaşımı kendince bir düzensizliğe işaret olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan evrendeki düzen bilardo topları üzerinden değerlendirildiğinde nesnelere arasında zorunlu bir ilişkinin olmadığı ve zaman zaman farklı yansımalarının olabileceğini dolaylı bir şekilde kabul edilmiş olacaktır. Bu durum da göstermektedir ki mucizenin olması mümkündür.

Hume'u mucize konusunda imkânsızlığa iten sebeplerden biri de bu tür olayların tarihin bir döneminde gerçekleşmiş olmasıdır. Eğer böyle bir durum imkân dâhilinde ise günümüzde bu neviden olaylar neden gerçekleşmemektedir. Geçmişte mucize yaratma gücüne sahip olan Tanrı şimdi o güce sahip değil midir? ²⁶

Hume'un indirgemeci yaklaşımlarına itirazlar yapılmıştır. İtirazı yapanlardan biri Richard Swinburne'dir. Richard Swinburne'e göre indirgemeci yaklaşım doğru değildir. Zira her mucize doğa olaylarının ihlali değildir. Ayrıca 'olağanüstü' kavramının da doğru analiz edilmesi gerekir. Görünürde olağanüstü olan bir olay hiç de olağanüstü olmayabilir. Thomas Aquinas'ın(1225-1274) da ifade ettiği gibi cahil insan mıknaatın demiri çektiğini gördüğünde onu olağanüstü diye tanımlaması bu durumun olağanüstü olmadığını, aksine bilgi eksikliğinden kaynaklandığını göstermektedir. Aynı şekilde bugün doğa yasaı olarak bilinen bir durumun da daha sonra farklı bir tarafının olduğu ortaya çıkabilir. Dolayısıyla her alışık olunmayan duruma olağanüstü anlayışı ile yaklaşmamak gerektir.²⁷

Swinburne'e göre, Holland'ın iddia ettiği mucizelerin birçoğunun tabiat kanunlarını ihlâl etmesi söz konusu değildir. Swinburne'e göre, biz arkadaşımızın kanserden kurtulması için dua ederiz ve arkadaşımızın duanın akabinde o kanseri yenebilir. Kanser hastalığına yakalanan kişinin bedeninin tam durumunu ve kanser hastalığının gelişmesini yöneten doğal yasaları genelde ayrıntıları ile bilmediğimiz için, iyileşmenin doğal yasaların bir sonucu olarak meydana gelip gelmediğini söyleyemeyiz. Dindar mümin, Tanrı'nın müdahale ettiğine inanır. Eğer nakledildiği biçimde bir duanın hemen akabinde iyileşme gerçekleşmişse, Swinburne'e göre, açıkça doğa yasalarına aykırı bir şekilde meydana gelmiş olmaz.²⁸

Mantıksal pozitivizme dayalı bilim anlayışı mucize diye anlatılan olayların sorgusuz sualsiz kabul edilmesine ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Bu yaklaşımın etkisinde kalarak dini metinlerin yeni bir bakış açısıyla okunması gerektiğini düşünenler ise kutsal metinlerde geçen sıra dışı olayların literal manada okunmaması gerektiğini ve anlatılan olaylarda kullanılan kelimelerin ve kavramların çok daha farklı anlamlar içerebileceğini ve onların sembolik değerlerinin olabileceğini ifade etmektedirler.²⁹

¹⁹İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal el-Keşf an Minhaci'l-Edille*, 216.

²⁰Fevzi Yiğit, *Hikmet ve İlet- Molla Sadra'nın Nedensellik Teorisi-* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2018), 306-312.

²¹ Thomas Aquinas, *Summa Theologia*, çev. by Fathers of the English Dominican Province (Ohio: Public Domain, 1947), 692.

²² Osman Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mucize* (İzmir: Marifet Yayınları, 1984), 59.

²³ Süleyman Uludağ, "Keramet", *Diyanet Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), XXV/265; Mehmet Canbulat, *Dini kavramlar sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), 327.

²⁴ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 141.

²⁵ David Hume, *Din Üstüne*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: İmge Yayınları, 1995), 168.

²⁶ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 147.

²⁷ Richard Swinburne, *The Concept of Miracle* (London) [New York: Macmillan; St Martin's Press, 1970], 4.

²⁸ Swinburne, *The Concept of Miracle*, 5; Richard Swinburne, *Is there a God?* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 1996), 104.

²⁹ Turan Koç, *Din Dili* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 102; Latif Tokat, *Dinde Sembolizm* (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2004), 26.

3. Mucizenin Gerekliği

Mucize, niçin gereklidir? Bu soruya cevap verebilmek için mucizelerin ortaya çıkış anlarına ve şartlarına dikkat etmek gerekir.³⁰ Mucizeler ya ihtiyaç anında bir yardım ya da peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin peygamberliğini kabul etmeyenlere karşı meydan okuma şeklinde yaşanan sıradışı olaylardır.

Kutsal kitaplarda yer alan mucizelere bakıldığında özellikle Hz. Nuh'un kavminin yaşamış olduğu tufan olayı (Ankebut Suresi 29/14, Kitâb-ı Mukaddes, Yarattılış 5), Hz. Musa'nın kendisine inanan kimselerle Kızıl denizi ikiye yararak karşıya geçmesi ve sonrasında Firavun ve adamlarının boğulması (Şuara Suresi 26/52-60, Kitâb-ı Mukaddes, Mısrardan Çıkış 13,14) ve Hz. Muhammed'in ayı ikiye yarması (Kamer Suresi 54/1), Hz. İbrahim'in ateşten kurtarılması inkârcılara karşı bir meydan okumadır. (Saffat Suresi 37/97), Diğer taraftan inananları desteklemek için gösterilen mucizelere bakıldığında bunlarında genel itibarıyla ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bunlar da ya inananların isteği üzerine gerçekleşmiş(Maide5/112)³¹ ya da herhangi bir talep olmaksızın Allah'ın kendisine inanan kullarını zor durumdan kurtarmak ve onları desteklemek için gerçekleşmiş mucizelerdir. (Kehf Suresi,18/25,Âl-i İmran Suresi,3/124)³²

İslam düşünce geleneğinde peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin mucize göstermesinin zorunluluğuna dair farklı yaklaşımlar dile getirilmiştir. Muhammed Hamidullah'a (1908-2002) göre peygamberin mucize göstermesi zaruri değildir.³³ Seyyid Şerif Cürçani'ye (1340-1413) göre ise peygamberin mucize göstermesi, onun doğruluğunu tasdik etmesi açısından zorunludur. Zira mucize iddianın doğruluğu ve yanlışlığı ayırt etme açısından ciddi bir araçtır.³⁴

Gazâli'ye göre mucize, inanan insanlara gösteriliyorsa bu onlara olağanüstü bir destek içindir;³⁵ yok inkârcılara karşı gösteriliyorsa o zaman bir meydan okuma söz konusudur. İnkârcıların bu tavrı ya peygambere sen Allah'ın elçisi isen bize bir mucize göster şeklindedir ya da daha ileri boyutta Allah'a bir meydan okuma şeklindedir. Her iki durumda da Allah'ın inkârcıları acz içerisinde bırakacak mucizeler göstermesi kaçınılmazdır.³⁶ Ayrıca iddiada bulunan bir kimsenin iddiasını destekleyecek delil sunması aklın gereğidir.³⁷ "Ben Allah'ın peygamberiyim" iddiası büyük bir iddiadır. Böyle bir iddianın mucize ile desteklenmesi gerekir.³⁸

Hume'a göre mucize bir dinin sisteminin temel taşı olamaz.³⁹ Dahası hiçbir insanın tanıklığı doğanın akışına tezat oluşturabilecek değere sahip değildir. Dolayısıyla çok geniş kitleler tarafından görülen bir olay dahi daha sonraki kuşaklar tarafından doğru olarak kabul edilmemelidir. Hume, mucizenin anlatılma gerekçesi olarak ortaya yeni çıkan dinlerin geniş kitleler tarafından kabul edilme duygusunu göstermektedir. Zira insanların duygularıyla oynamanın ve onları bir noktaya yönlendirmenin yolu sıra dışı olayların yaşandığını iddia etmektir.

Gerçekleşmemiş olayların gerçekleşmiş gibi gösterilmesi doğruluğun çığnemesi anlamına gelir. Hume, bu noktadan hareketle mucize, her şeye gücü yeten bir Tanrı inancını sarmaktan ziyade insanların zihinlerinin safсата ve hurafelerle doldurulmasını önlemek için engellenmelidir. Mucizenin kabul edilmesi sahtekârların halkı dolandırmasına sebebiyet vermektedir. Mucize düşüncesinin kötüye kullanılmasa sebebiyle toptancı bir reddiye kültürünün oluşmasına neden olduğuna ifade etmektedir.⁴⁰

Mucizenin gerekliliği konusunda teistlerle ateistler arasından görüş ayrılığı bilinen bir gerçek olmakla beraber teistler arasında da görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bununla birlikte inandığı peygamberin/azizin zor anlarda Tanrı'nın desteğinin onlarla birlikte olduğunu hissetmeleri ya da kendilerine yönelen tehlike anında sıra dışı bir yardımın gelmesinin beklemek insani bir durumdur. Dolayısıyla bu konuda katı rasyonalist bir tavır takınmak insanın **duygu boyutunu görmemek anlamına gelecektir.**

4. Mucize'nin Güvenirliği

Mucizenin imkânı, gerekliliği kadar tartışılan bir diğer konu, onun güvenirliği üzerinedir. Güvenirliğine dayalı olarak dile getirilen önemli bir husus onun tarihin bir döneminde gerçekleşip günümüzde gerçekleşmemesidir. Kadim zamanlarda peygamberler eliyle gerçekleşen olayların "sihir" olarak nitelendirilmesi olayın gerçekleştiğinin gizli bir kabulüdür. Mucizenin güvenirliğine dair dile getirilen ikinci bir husus suiistimal edilme durumudur. Mucize fikrine alıştıran toplumlar, sihirbazlar tarafından daha rahat kandırılabilirler.

Gazâli, peygamberlerin göstermiş olduğu mucizelerin güvenirliğini peygamberlerin şahsiyetleri üzerinden ispatlama yoluna gitmektedir. Gazâli, yalan söyleme ihtimalleri olan sıradan insanların bile tehlike bildiren haberleri hiç tereddüt edilmeksizin kabul edilmektedir. Hayatları boyunca yalan söylememiş ve kendi menfaati için herhangi bir eylemde bulunmamış peygamberlerin güvenirliğinin sıradan insanlarla kıyaslanmayacak ölçüde sağlam olduğunu ifade etmektedir.⁴¹ Mucizenin sihirle karıştırılma ve kötüye kullanılma meselesine gelince sihir ve mucizenin ayırımında dikkat edilmesi gereken en önemli husus ortaya çıkan sonuçtur. Sihir, sadece bir göz yanılmasıdır. Oysa mucize bir gerçektir. Sonuçlarının gözle görünür, elle tutulur bir tarafı vardır.⁴² Ayrıca mucize ile sihir gösterim amaçları da birbirinden farklıdır. Sihir daha ziyade yöneticiler ve halk arasında itibar kazanıp bir menfaat temin etme düşüncesi ile gerçekleştirilmektedir. Mucize ise çoğu zaman peygamberlerin kendisine inanan arkadaşlarına yardım etme ve varoluşsal bir mücadelenin sonucunda gösterilmektedir. Bu varoluşsal mücadele ise ölüm, tehdit ve işkencelerle karşı karşıya gelmekle sonuçlanabilmektedir. Böylesine amaç, yöntem ve sonuç itibarıyla birbirlerinden farklı iki olgunun karıştırılmasını önleyecek tek şey basirettir. Gazâli, bu hususta hastalıkla alâkalı bir mesele doktordan soruluyorsa mucize ile alâkalı bilgi de işin ehlerinden sorulmalıdır.⁴³

Hume, mucizenin güvenirliğini rivayet ve tanıklık bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre Kutsal Kitap'ın anlattıkları rivayetten

³⁰ Mikâil İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması* (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Doktora, 2020), 55-60.

³¹ Hz. İsa'nın havarilerinin cennetten sofraya istemeleri

³² Ashab-ı Kehf olayındaki kişilerin bir mağarada 309 yıl uyumaları, Bedir savaşında üçbin meleğin inananları desteklemek için savaşmaları, Hz. Meryem'e cennetten sofraya indirilmesi gibi..

³³ Muhammed Hamidullah, *İslam peygamberi, I*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 103.

³⁴ Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürçani, *Şerhu'l Mevakıf* (İstanbul, 1911), 181.

³⁵ Gazâli, *İhya-i Ulum'id Din*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1991), 1/421.

³⁶ Gazâli, *El-İktisad Fi'l İtikad*, çev. İbrahim Ağâh Çubukçu - Hüseyin Atay (Ankara: Nur Matbaası, 1962), 206.

³⁷ Gazâli, *Arayanların Bahçesi*, çev. Abdulhalık Duran (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004), 26.

³⁸ Gazâli, *İtikad'da Orta Yol*, çev. Abdulhalık Duran (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010), 314.

³⁹ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 160.

⁴⁰ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 162.

⁴¹ Gazâli, *İtikad'da Orta Yol*, çev. Kemal Işık (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 11.

⁴² Gazâli, *İtikad'da Orta Yol*, 145.

⁴³ Gazâli, *Kimyâ-yı Saâdet*, çev. Müftüoğlu Mehmed A. (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 788.

ibarettir. Mucize diye nitelendirilen olayları havarilerden başka gören yoktur. Dolayısıyla hiçbir insan için rivayet yoluyla anlatılan şeyler, duyu verileriyle bizzat tanıklık ettiği bir olay kadar değerli ve güvenilir değildir. Zira hiçbir kanıt kendinden daha zayıf bir kanıt çürütemez.⁴⁴ Duyu verilerinin tanıklığının rivayete göre daha sağlam olduğunu ifade eden Hume, olgularla ilgili olarak akıl yürütmelerimizin ve deneyimlerimizin de yanılabilme ihtimalini kabul etmektedir. Çünkü en emin olunan konuların bile aksi gerçekleşebilmektedir. Bu yüzden bilge bir insanın inancı kanıtla orantılı olmalıdır. Bir olayın gerçekliğini kabul etmeden önce o kanıtın aleyhinde deneyimi ve kanıt olanların bu yaklaşımını gözlemekten gelmemelidir.⁴⁵ Bu noktadan hareketle duyu verileri açısından anlatılan mucizelere tanık olmayanların tanık olanlardan daha fazla olması diğer taraftan bilimsel açıdan anlatılan olayların imkânsızlığı noktasından mucizelerin güvenilirmez sonucunu meydana getirmektedir.

Olağanüstü diye nitelendirilen olaylar çoğu zaman tecrübe eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Hume, bu konuda suyun donma halini bilmeyen bir Hintlinin donmuş suyun almış olduğu şekli bilemeyeceğini ve bunu mucize olarak düşünmeyeceğini ifade eder. Ancak suyun farklı şartlarda şekil değiştirdiğini bilen bir kimse için suyun donma hali sıradan bir durumdur. Hume'un bu örnek üzerinden varmaya çalıştığı nokta mucize diye nitelendirilen olaylar bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.⁴⁶

Hume'a göre mucize doğa yasalarının çiğnenmesidir. Bu da Tanrı'nın kendi koyduğu yasayı bozması anlamına gelir. Bir olayın nadiren gerçekleşmesi onun mucize olduğu anlamına gelmez. Mesela sağlıklı benî görünen bir insanın aniden düşüp ölmesi nadir gerçekleşen bir durumdur ancak hiç gerçekleşmemiş bir durum değildir. Eğer bir ölü dirilirse bu gerçekten mucize olur. Böyle bir durumda hiçbir zaman gerçekleşmiş değildir. Hume, "Yanlışlığı, temellendirmeye çalıştığı olgudan daha mucizevi türde olmadıkça, hiçbir tanıklık mucizeyi temellendirmeye yetmez." İlkesinden hareketle biri bana ölü bir insanın dirildiğini gördüğünü söylerse bu durumda, onun kendisini, beni kandırması, bir de böyle bir olayın gerçekleşebilme ihtimalini düşünürüm. Genel bir durumu özel bir duruma tercih ederim. Bu durum da şudur: Tarihin hiçbir döneminde yanılma ihtimali olmayan güvenilir insanların mucize diye nitelendirilen sıra dışı bir olaya tanıklık etmeme halini mucize gördüğünü söyleyen kişiye tercih ederim.⁴⁷

Hume'u mucize konusunda güvensizliğe iten sebeplerden biri de mucizelere tanık olanların hep küçük gruplar olmasıdır. Böyle bir durum neden geniş kitlelerden esirgenmiştir. Böylesi bir tercih mucizelere saygıyı yok etmektedir.⁴⁸

Nihaî olarak mucizenin güvenilirliğine bakıldığında mucize kavramına yüklenen anlam, içerik ve yöntemle alakalı olarak farklılıkların olduğu görülmektedir. Gazâli İslam inanç esasları üzerinde bir yaklaşım sergilerken Hume'da doğal olarak genelde Hıristiyan inancı daha özeldi ise aydınlanmacı felsefenin izlerini yansıtmaktadır.

Gazâli'nin düşüncesinde peygamberlerin dürüstlüğü önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca mucize ihtiyaç anında gerçekleşen bir eylemdir. Burada herkesin görmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Diğer taraftan Hume, tanıkların azlığı ve güvensizliği üzerine vurgu yapmaktadır. Böyle bir şeyin neden geniş halk kitlelerinden gizlendiği yönünde itirazlarda bulunmaktadır.

Mucizenin gösterim amacı inananlar için bir yardım, inkâr edenler için de bir meydan okuma olduğuna göre bu eylemin bir anlık ve sadece muhataplarının göreceği şekilde olması kaçınılmazdır. Hume'un ifade ettiği gibi herkesin gözü önünde cereyan bir olay

gerçekleşmiş olsa dahi bir kez gerçekleşmiş olacak daha sonraki nesiller de yine bir güven problemi meydana gelecektir. Her dönem tekrarlandığında ise onun ifadesine göre bu eylem mucize olmaktan çıkacaktır.

Sonuç

Tanrı'nın sıfatları, tarih boyunca önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu sıfatlar içerisinde sıkça üzerinde değerlendirme yapılan konu ise Tanrı'nın gücü ve kudretidir. Tanrı'nın gücünün ilk yansıması O'nun yaratmasıdır. İkinci safha da ise yaratıcısı olduğu bu düzene zaman zaman da olsa müdahale edip etmediğidir. İçerisinde yaşamış olduğumuz bu sistem ne evrimcilerin iddia ettiği gibi sonu belli olmayan her türlü ihtimale açık bir yapıdadır ne de deterministlerin iddia ettiği gibi Tanrı'nın dahi müdahalesine kapalı bir vaziyettedir.

Mucize, Tanrı'nın yaratmış olduğu sistemin kusurlu ve eksik yaratıldığını kanıtı olmayacağı gibi birilerine ayrıcalıklı muamele edilmek için gerçekleştirilen bir eylem değildir. Bu durum tamamen Tanrı'nın yaratma eylemi ve insan yaşamının her an aktif olmasından kaynaklanmaktadır. Tanrı'nın kendisine inanan ve kendisinden yardım isteyen kullarına yardım etmesinden daha doğal ne olabilir. Tanrı, yardım ettiği zaman "torpil" geçme, yardım etmediği zamanlarda da "ilgisiz" Tanrı ithamından kurtulamamıştır. Bu noktadan hareketle şunu söyleyebiliriz ki: Mucizeye yüklenen anlam kişinin yaratıcısı ile kurmuş olduğu duygusal bağla birebir ilintilidir. Zira inanan bir insan hiçbir zaman inanmış olduğu tanrı'sını "torpil" geçmekle ya da "ilgisiz"likle suçlama yoluna gitmez. Batı düşüncesi dünyasında Tanrı'nın varlığı kadar O'nun sıfatlarının da duygusallıktan uzak sadece akıl temelinde değerlendirilmesinin önemli bir payı vardır.

Konunun yoğun bir şekilde tartışılmasının en önemli nedeni Hıristiyan kültüründe mucize'nin çok geniş bir kapsamda değerlendiriliyor olmasıdır. Çok küçük sıradışı olayların bile mucize olarak değerlendirilmesi meseleyi bağlamından koparmaktadır. Bu durum konunun süistik edilmesine ve acımasızca eleştirilmesine sebebiyet vermektedir. Bir hususa dikkat çekmekte fayda vardır: Tanrı'nın varlığı konusunda olumsuz rezervi olan ya da tereddütleri olan aynı zamanda duygusal olarak Tanrı'dan uzaklaşmış insanların mucize konusunda yapacakları değerlendirmeler doğru olmayacaktır.

Gazâli'ye göre Tanrı, istediği eylemi yaratma gücüne ve özgürlüğüne sahiptir. Zira yaratma ve tercih etme gücüne sahip olmayan bir Tanrı olamaz. Ona göre insanları yanlış düşünmeye sevk eden husus tabiatta cereyan eden olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi bağlamında bir zorunluluğun olma düşüncesidir. Böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Eşya başkalaşım yaşayabilir. Diğer taraftan mucizenin gösterilmesi gerek inananların imanını takviye etmek için gerekse inkâr edenlere meydan okumak için gereklidir. Gazâli, mucizenin güvenilirliğini ise inancı gereği peygamberlik sayfası kapandığı için ve yeni mucizelerin olmamasının normal bir şey olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca peygamberlerin ve muhatapların güvenilirliği açısından anlatılan mucizelerin güvenilirliği konusunda bir sorun görmemektedir.

Hume, evrenin yapısı üzerinden Tanrı'nın evrene müdahale etmemesi/ edememesi gerektiğini ifade etmektedir. Hume, bu yaklaşımını bazen determinist bir tavırla Tanrı'nın evren üzerindeki gücünü azaltmak bazen de teizmin güçlü ve bilgili Tanrısı üzerine şekillendirmektedir. Zira iddia edildiği gibi Tanrı, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir varlık ise o zaman onun yarattığı şeyde bir eksiklik ve kusur olamaz. O, mucizenin gerekliliği üzerine şöyle düşünür: Mucize, geçmişte gerekli olan bir şey ise günümüzde de

⁴⁴ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 135.

⁴⁵ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 137.

⁴⁶ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 141.

⁴⁷ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 144.

⁴⁸ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 150.

gereklidir; bugün gerekli değil ise geçmişte de gerekliliği yoktur. Hume, mucizenin güvenilirliğini ise bir yanda evrenin yapısı ile bir yanda doğru söylediği dahi bilinmeyen rivayetçiler üzerinden değerlendirmektedir.

Mucize ilahi olsun olmasın inançla yakın ilişki içerisindedir. Dolayısıyla mucize kavramına yüklenen anlam farklı olduğu için ortak bir anlayış oluşturmak zor görünmektedir. Ayrıca modernitenin dayatmış olduğu kriterler ile mucize olayının kavranılması mümkün olmadığı gibi gerçekleştiğinin kabul edilemeyeceği de aşikârdır. Yapılması gereken şey bilimsel faaliyetler için konulmuş kriterlerin metafizik konular için de uyarlamaktan vaz geçilmesidir.

Modern dönemde yaşamış olduğu anlam genişlemesini bir kenara bırakarak genel manada anlaşıldığı şekliyle ele alındığında mucize, Tanrı'nın peygamberler eliyle, ihtiyaç anında kendisine inanan kullarına yardım, kendisini inkâr edenlere karşı ise bir meydan okuma şeklinde gerçekleştirmiş olduğu sıradışı eylemlerdir. Ayrıca Hume'un Tanrı'nın yaratmasının eksik ve kusurlu olduğu yönünde yapmış olduğu değerlendirme isabetli görünmemektedir. Çünkü evren ve hayat dinamik bir yapıdadır. Olması gereken şey olması gereken zamanda gerçekleşmelidir.

Nedensellik ilkesi üzerinden eşyanın başka türlü olamaz anlayışı Tanrı'nın gücünü sınırlamaktadır. Dolayısıyla Tanrı kendi yarattığı sisteme müdahale edemeyen âciz bir varlık konumuna indirgenmektedir. Tanrı, tüm yönleriyle mükemmelliğin simgesi olduğuna göre yeniden yaratma ve var olana müdahale etme kabiliyeti olmadığı takdirde Tanrı olma vasfını da kaybettiği anlamına gelmektedir.

Nihai olarak şunu söyleyebiliriz ki: Mucize, Tanrı inancı ile yakından ilişkilidir. Tanrı kavramına yüklenen anlam mucize konusuna bakışı lehte ve aleyhte de şekillendirmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aquinas, Thomas. *Summa Theologia*. çev. by Fathers of the English Dominican Province,. Ohio: Public Domain, 1947.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Gazâli. *Aryanların Bahçesi*. çev. Abdulhalik Duran. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004.
- Gazali. *Ehli İçin el-Maznûnu Bihî Alâ Gayri Ehlihî*. çev. Muammer Esen. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Gazali. *El-İktisad Fi'l İtikad*. çev. İbrahim Ağâh Çbukçu - Hüseyin Atay. Ankara: Nur Matbaası, 1962.
- Gazali. *İhya-i Ulum'id Din*. çev. Ahmet Serdaroglu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1991.
- Gazâli. *İtikad'da Orta Yol*. çev. Kemal Işık. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- Gazâli. *Kimyâ-yı Saâdet*. çev. Müftüoğlu Mehmed A. İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.
- Gazali. *Parlayan Nurlar*. çev. Abdulhalik Duran. İstanbul: Hikmet Nesriyat, 2010.
- Gazali. *Tehafüt ü Felasife*. çev. Bekir Karlıağa. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi: (hayatı ve faaliyeti) I*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- Hume, David. *Din Üstüne*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: İmge Yayınları, 1995.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. çev. Münevver Özgen. Bursa: Biblos Yayınları, 2014.
- İbn Manzur. *Lisanu'l Arab*. Beyrut: Darussadr, 1955.
- İbn Rüşd. *Felsefe-Din İlişkileri (Faslu'l-Makal El-Keşf an Minhaci'l-Edille)*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah, 2013.
- İpek, Mikâil. *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Doktora, 2020.
- Karadeniz, Osman. *İlim ve Din Açısından Mucize*. İzmir: Marifet Yayınları, 1984.
- Karagöz, İsmail vd. (ed.). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 1998.
- Maingay, Susan (ed.). *Longman Active Study Dictionary of English*. Harlow, Essex: Longman, 1995.
- Özden H.Ömer & Elmalı Osman. *İlkçağ Felsefesi*. İstanbul: Bilge Yayınevi, 3. Basım, 2017.
- Parlatır, İsmail - Türk Dil Kurumu (ed.). *Türkçe sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 9. baskı.
- Peterson, Michael L - Acar, Rahim. *Akıl ve inanç: din felsefesine giriş*, 2012.
- Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürçani. *Şerhu'l Mevakif*. İstanbul, 1911.
- Süleyman Uludağ. "Keramet". *Diyanet Ansiklopedisi*. XXV/265. Ankara: DİB Yayınları, 2002.
- Swinburne, Richard. *Is there a God?* Oxford ; New York: Oxford University Press, 1996.
- Swinburne, Richard. *The Concept of Miracle*. London] [New York: Macmillan; St Martin's Press, 1970.
- Şekerci, Ahmet Erhan. *Gazâli ve David Hume'da Nedensellik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora, 2009.
- Tokat, Latif. *Dinde Sembolizm*. Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2004.
- Topaloğlu, Fatih. *Felsefi ve Teolojik Açından Mucize*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Felsefesi*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.
- Yaşar Türkben. *Richard Swinburne ve Gazali'de Mucize Problemi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2008.
- Yiğit, Fevzi. *Hikmet ve İllet- Molla Sadra'nın Nedensellik Teorisi-*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2018.
- Kurân-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabi Mukaddes Şirketi, 2013.

EXTENDED ABSTRACT

The attributes of God have been an important topic of discussion throughout history. Among attributes, the subject that is frequently evaluated is the power and might of God. The first reflection of God's power is His creation. The second stage is whether He interferes with this order, of which it is the creator, even from time to time. This system we live in is neither open to all kinds of possibilities with an uncertain end, as evolutionists claim, nor is it closed to the intervention of even God, as determinists claim.

A miracle is not an act that is done to show that the system God has created is defective and incomplete, or to give someone preferential treatment. This is entirely due to God's creative act and the activeness of human life at all times. What could be more natural than helping God's servants who believe in him and ask for help? God could not get rid of the accusation of being "torpedo" when he helped, and "indifferent" God when he did not help. From this point of view, we can say that the meaning attributed to the miracle is directly related to the emotional bond that a person has established with his creator. Because, a believer never tries to accuse his God, whom he believes in, of being "torpedo" or "indifferent". In the Western world of thought, the existence of God, as well as His attributes, have an important role to be evaluated only on the basis of reason, away from emotion. The most important reason for the intense discussion of the subject is that miracle is considered in a very broad scope in Christian culture. Considering even very small extraordinary events as miracles takes the issue out of context. This situation causes the subject to be abused and ruthlessly criticized. It is useful to draw attention to one point: Just as it would not be truth for you to make an assessment of a person we do not know about or with whom we are not close, the evaluations of people who have negative reservations or hesitations about the existence of God, and who are emotionally distant from God,

According to Ghazali, God has the power and freedom to create whatever action he wants. For, there cannot be a God who does not have the power to create and choose. According to him, the thing that leads people to think wrong is the idea of having an obligation in the context "of cause-effect relationship" between events occurring in nature. There is no such requirement. The item can undergo metamorphosis. On the other hand, showing the miracle is necessary both to strengthen the faith of the believers and to challenge the unbelievers. Ghazali claims that the reliability of the miracle is because the page of prophethood was closed due to his belief and it is normal that there are no new miracles. In addition, he does not see any problem in the reliability of the miracles described in terms of the reliability of the prophets and addressees.

Hume states that God should not intervene in the universe through the structure of the universe. Hume sometimes shapes this approach on reducing God's power over the universe with a deterministic attitude, and sometimes on the powerful and knowledgeable God of theism. Because, as claimed, if God is an omnipotent and omniscient being, then there can be no defect or defect in what he created. On the necessity of the miracle, what was necessary in the past is also necessary today. It shapes it on the understanding that if it is not necessary today, it is not necessary in the past. Hume evaluates the reliability of the miracle on the one hand, the structure of the universe and on the other hand, the narrators who are not even known to be telling the truth. Miracles, divine or not, are closely related to faith. Therefore, since the meaning attributed to the concept of miracle is different, it seems difficult to create a common understanding. In addition, it is obvious that the miracle event cannot be understood and accepted as realized with the criteria imposed by modernity. What needs to be done is to give up adapting the criteria set for scientific activities for metaphysical subjects as well.

Finally, we can say that: Putting aside the semantic expansion experienced in the modern period, when considered as it is generally understood, miracles are extraordinary actions that God performed by the prophets in the form of helping his servants who believe in him in times of need, and as a challenge to those who deny him. In addition, Hume's assessment on deficiencies and faults does not seem accurate. Because the universe and life are in a dynamic structure. What should happen must happen when it should.